

Kány

Településképi Arculati Kézikönyv
2017

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés, köszöntő

II. A település bemutatása

II.1. A térség, település helye a térségben

II.2. A település szerkezete

II.3. A település történeti adatai

III. Településkép, településkarakter

III.1. A táj karaktere

III.2. Az épített környezet általános karaktere

III.3. A lakóépületek építési korszakai

III.4. A hagyományos parasztház

III.5. A XX. század második felének lakóépületei

III.6. Építészeti részletek

III.7. Középületek

III.8. Utcák, terek, közterületek

III.9. Szobrok, fészületek, utcabútorok

III.10. Kerítések

III.11. Melléképületek, gazdasági épületek a lakóportán

III.12. Gazdasági, ipari épületek

III.13. Külterületi épületek

III.14. Reklámhordozók és egyéb műszaki berendezések

III.15. Műszaki infrastrukturális létesítmények

III.16. Növényzet

IV. Karakterterületek lehatárolása

IV.1. sz. karakterterület: „Egyutca”

V. Hivatalosan védett értékek

V.1. Tájértékek

V.2. Örökségvédelem

V.2. Helyi védelem

VI. Építészeti ajánlások

VI.1. Javaslat helyi védelemre

VI.2. Általános ajánlások

VI.3. Karakterterületenkénti ajánlások

VI.4. Közterületi ajánlások

VI.5. Reklámhordozók, egyéb műszaki berendezések

I. Bevezetés, köszöntő

Kány fejedelmi nevet visel (etimológiailag azonos a „kán” méltóságnévvel), s ezzel a méltósággal őrzi a Kány patak völgyét. A völgy, amelynek végében már a mai országhatár van, fenséges látványt is mutat; vadregényes természet, erdők, lenyűgöző csend és nyugalom, s ehhez teljes harmóniában simuló megmaradt hagyományos erdei-falusi épített örökség.

S ezzel a méltósággal viseli a település a jelen kor nehéz napjait is. Ránehezedik a „nagyvilágtól” távol lévő apró falvak gondja; munkanélküliség, szegénység, elvándorlás, elöregedés, szolgáltatások hiánya, a modern élet feltételeinek szűkös lehetőségei. Valljuk azonban, hogy külső körülmények nehezítették meg itt az életet, s kívülről próbálják meg elhíttetni, hogy ezen a vidéken nem lehetséges XXI. századi életminőség. Miközben nagyon is. Aki ide jön, megérezheti a hely, a település különlegességét. Ahogy az itt lakók is érzik. Hisszük, hogy ez a fejedelmi hely, Kány, különleges erőt ad nekik is a megmaradáshoz.

Reményeink szerint a maga eszközeivel jelen arculati kézikönyv is e célt szolgálja, amelyet a 2016. évi LXXIV. törvény felhatalmazása és kötelezése révén készítünk, s amelyben szeretnénk megmutatni a csereháti-tornai Kány építészeti és környezeti értékeit, meghatározni, azonosítani a település karakterét, annak jellegzetes jegyeit. Ezáltal útmutatóként is szolgálni az itt tervezett építésekhez, a településképet, a környezet alakításához mindenkinek, a település polgárainak, döntéshozóinak, szakembereknek.

II. A TELEPÜLÉS BEMUTATÁSA

II.1. A térség, település helye a térségben

A Cserehát szelíd lankáival, ligetes erdeivel, a dombok és az erdők közt megbújó falvaival, a vidéket elárasztó békességgel és nyugalommal, a csenddel, távol a nagyvilági nyüzsgéstől maga is a csoda. Mintha egy falusi turisztikai prospektus elevenedett volna meg, de ez itt hamisság nélküli valóság. Azonban, amíg az idelátogatóknak föltöltődési, nyaralási, elvonulási lehetőség, addig az itt élőknek a mindennapi valóság, a hétköznapokkal és ünnepnapokkal együtt. A haza, az otthon. Itt szeretnek és szeretnének, itt akarnak élni. A külvilágnak, a társadalomnak és az államnak is felelőssége, hogy itt is megkapják az állampolgárok, ami jár, hogy legalább a külső körülmények ne nehezítsék a megmaradást, az ittélést.

A Cserehát az Északi-középhegység kelet-nyugati irányú láncolatában a Zempléni-hegységet és a Bükköt összekötő dombvidék. Észak-déli viszonylatban a Gömör-Szepesi Érchegység és az Alföld között képez átmenetet. Nagyrészt erdőkkel borított, nevét is a ma is sok helyen megtalálható csertölgyesekről kapta. A Hernád és a Sajó, Bódva folyók völgyei között terül el. A dombvidék átlagos magassága 250-300 m.

A terület Trianon előtt a Kassa központú Abaúj-Torna vármegyéhez, azon belül legnagyobbbrészt a Szepsi székhelyű Csereháti, kisebb részben a Szikszói és a Tornai járáshoz tartozott. A Kárpát-medence egykori közigazgatási egységei a környezeti, domborzati, természeti adottságokhoz igazodóan alakultak ki, így leszögezhető, hogy Trianonnal a térség leszakadt, északra lévő, ma Szlovákiához tartozó természetes központjairól. Észak felé a határ, az ország belseje felé pedig a távolság és a vidék magára hagyása tette elzárttá.

A Cserehát belső kelet-nyugati irányú fő tengelye természeti és domborzati adottságainál fogva a Rakaca-patak völgye. Innen nyílnak északi irányban völgyek utakkal az északi dombvonulat lábainál megbújó falvak felé, amelyek közül az egyik, Kány.

A korábbi évszázadokban a vidéket gráfszerűen hálózták be az utak, minden település minden irányban összeköttetésben állt a szomszédaival, akkor is, ha az utaknak keresztül kellett kapaszkodniuk egy-egy dombháton is. Modern úttá azonban elsősorban az észak-déli völgyi utak épültek ki, így a hálózat többi eleme földút maradt, a térség közlekedési hálózata egysíkúvá, Kány zsákfaluvá vált.

II.1. A település szerkezete

A település jellegzetes egyutcás völgyi falu.

Első katonai felmérés (1763-1787)

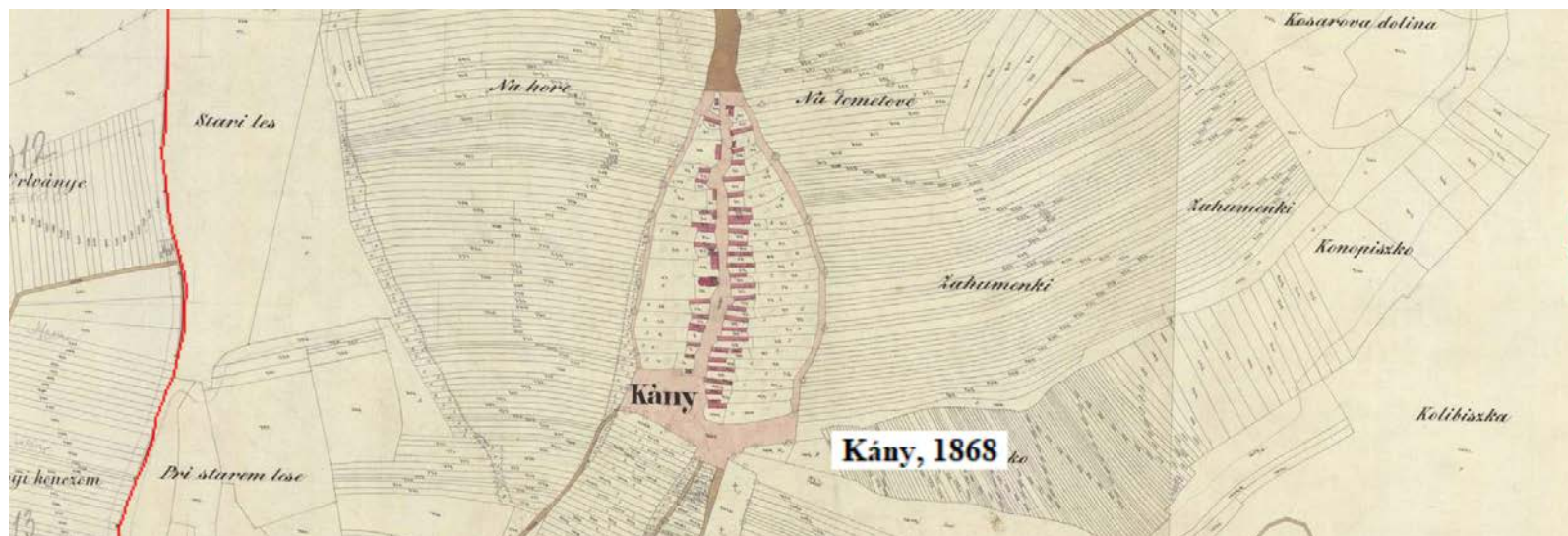
Második katonai felmérés (1806-1869)

Harmadik katonai felmérés (1869-1887)

Kataszteri térkép 1868

II.1. A település történeti adatai

A település első ismert okleveles említése 1319-ből ismert. Miután mélyen benn fekszik a hegyek belsejében, így a történelem nagy viharai elkerülhették, vagy legalábbis kevés följegyzés maradt fenn róla. Görög-katolikus ruszin lakossága föltehetően a XVIII. században települhetett be, s ők alkották mindig is a település többségét, mára azonban a népessége elmagyarosodott. Ennek megfelelően, igen korán, 1797 körül, kőből épült impozáns barokk görög-katolikus temploma van, amely több falunak is szolgált a környéken.

1851-ben Fényes Elek többségében görög-katolikus ruszin faluként írja le Kányt 534 lakossal;

„Kány, orosz falu, Abuj vmegyében, Jánokhoz 1 1/2 órányir: 14 r. kath., 450 g. kath., 43 ref., 27 zsidó lak. Görög kath. anyatemplom. F. u. többen.” A falunak 1896-ban 91 háza és 524 fő, lakosa volt.

Nagyon különös, hogy már 1896-ban felére olvadt a lakosság száma, 51 ház 254 fő lakott.

Ma a lakosok száma már csak 47 fő, a lakások száma 49 db. (2017-es adat – KSH)

A település közigazgatási területe 921 hektár.

Kány község egykor az Abaúj-Torna vármegyei Tornai, ma a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Encsi járáshoz tartozik.

III. TELEPÜLÉSKÉP, TELEPÜLÉSKARAKTER

III.1. A táj karaktere

A Kányt övező táj részben erdős, részben művelés alá vont dombvidék.

III.2. Az épített környezet általános karaktere

A teljes település egységes, hagyományos csereháti-tornai arculatot őriz.

III.3. A lakóépületek építési korszakai

Miután a település épületállományának a döntő többségét a lakóházak teszik ki, így ezek különböző generációi jelentik a leghangúlyosabb karakterképző építészeti elemet.

A történelem folyamán, általában véve, magyar falu épületállománya és így arculata, többször is változott. Pamlény építészete többé-kevésbé igazodott, megfelelt az általános trendnek, de tapasztalhatók eltérések is.

A XIX. század végéig általában a magyar falusi parasztház többnyire földfalazatú (vályog, vert, v. tapasztott), esetleg kőfalazatú, szalma-, zsúp-, fa- és egyéb növényeredetű fedéssel ellátott, hagyományosan kettő-, vagy háromsztatú, tornác nélküli.

III.4. A hagyományos parasztház

A magyar népi kultúra fénykorában XIX. század végén országosan is megújul a magyar parasztház, változatlan alaprajzi kialakítással, de már jellemzően téglafalazattal, cserépfedéssel és ami a legfontosabb, tornáccal újul meg.

A XX. század fordulóján kezdik többségében fölváltani a fatornácokat a falazott oszlopokkal kialakítottak.

Föltehetően ekkor alakul ki az egész Cserehátra jellemző füstlikas, ritkábban (inkább a tornai részen) kontyolt, utcára merőleges gerincű nyeregtetővel fedett, tornácos parasztház. A tornác már általában falazott oszlopos.

Föltételezésünk szerint, amíg a faoszlopok voltak használatban, addig általánosan elterjedt lehetett az előtornác, azaz a tornác befordítása az utcai, rövidoldali homlokzat elé is. A faoszlop falazottra váltásának egyik lépcsője, amikor csak a legelső, a sarkon lévő oszlop falazott (ez esetben nincs előtornác), s a többi megmaradt fának. Így az utca felé módosabb homlokzatot mutat a ház.

Arra is van azonban példa, hogy az előtornác is falazott oszloppal valósul meg.

Ez, az előbbieken taglalt XX. század eleji parasztháztípus nagy számban fönmaradt, s ma ez testesíti meg a hagyományt Kányban.

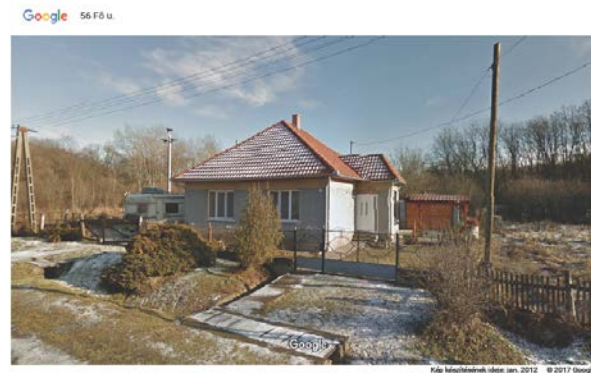

III.5. A XX. század második felének lakóépületei

A szocializmus időszakának elején még a hagyományos formájú házakat építették, csak kevésbé díszes formában. Utána két nagy átépülési hullám következett országosan a magyar falu területén, ezek azonban Keresztétét érdemben nem érintették. Az elzártság miatt csak egy-két ház épült a faluban ebben az időszakban, de azok sem önálló telepszerűen, hanem korábbi parasztházak elbontásával azok helyén.

A „Kádár-kockák”

A magyar falu első nagy szocialista időbeli átépülési hulláma, az 1950-60-as évek sátozott, kb. 10x10 m alapterületű kockaházai, az újonnan „Kádár-kockáknak” nevezett családi házak. Elmondható, hogy ma ez a legjellemzőbb az átlagos magyar falu képében, Keresztétén azonban összesen csak kettő ilyen ház épült.

1970-80-as évek házai („OTP-lakások”)

Az 1970-1980-as években általánossá vált a központi títustervek alapján történő családi ház-építés. Ezeket a házakat közönségesen OTP-háznak is nevezik. Jellemzően emeletesek, az addigi léptéket meghaladók voltak. Épp ezért, meg a finanszírozási feltételeknek és a hirtelen demográfiai növekedésnek is köszönhetően ezek általában új osztású tömbökben valósultak meg. Valószínűleg hiba volt az akkori falusi lakosság terelése a nagy anyagi áldozattal járó, többgenerációs szintes házak építése felé. Ezek az épületek később, a fiatalok elköltözésével, sokszor kihasználatlan monstrumok lettek. Keresztétén ebből egy darab sem épült.

Kortárs építészet

III.6. Építészeti részletek

Tornác

A térségben jellegzetes tornácforma a háromkaréjú (v. más néven lóhereívű) boltíves nyílású. Ez a tornáctípus szinte egész Észak-Magyarországon nagyszámban előfordul, Borsodtól Zemplénig. Eredetére biztos forrásunk nincs, de föltételezzük, hogy a görög-katolikusok fejezték ily módon ki hovatartozásukat házukon is. Ezzel szemben a református és római katolikus magyarság inkább egyenes záródású tornácokat épített. Mivel már a XIX. században is többségében magyarok lakta település volt, többségében egyenes záródású tornácok épültek, háromkaréjos tornáccal nem találkozunk. A tornácoszlopok általában falazottak, négyszög keresztmetszetűek és díszítetlenek, tagozat (fejezet, lábázat) nélküliek, de jellegzetes oszloptípus itt a nyolcszög keresztmetszetű falazott, fejezettel ellátott oszlop is. Elsősorban a lejtős terepen (leesés ellen) előfordul a falazott mellvéd. Az országos jelenséggel ellentétben ezen a vidéken a tornácok sehol sem kerültek utólagos beüvegezésre.

Tető

Bár a Cserháton inkább a füstlikas kialakítású tető jellemző, a tornai részeken nagy számban fordul elő a teljes kontyolás is. Az oromfalas megoldás viszont egyáltalán nem jellemző.

A házak füstlikas oromzatai deszkázottak, bennük fűrészelt évszám, vagy egyéb motívum, pl. kereszt, vagy kettőskereszt.

A tetők fedése jellemzően cserép, vagy azbesztes szabványpala. A régebbi fazsindelyre és természetes palafedésre nem találunk példát. A bitumenes zsindelyes, vagy a trapézlemezes fedés idegen a környezetben.

Nyílászárók

A hagyományos XX. század eleji parasztházak ablakai szép mívés asztalosmunkák.

Vakolatarchitektúra

A vakolatarchitektúra (vakolt díszítés) nem túlságosan elterjedt, az épületek általában egyszerűek, díszítetlenek. Nem is volt szükség a díszítésre, mivel a házak arányossága már egyszerűségében is harmonikus szép megjelenést eredményezett. Egy-két épület azonban díszített.

Színezés

Hagyományosan a parasztházak fehérre meszelték voltak. Napjainkra jelentősen átszínezésre kerültek. Nem idegen a színezés, de az eredeti házakhoz az eredeti fehér szín illik leginkább. Nem találtunk eredeti példát a térség más falvaira egyébként jellemző vörösés barna színezésre, lehetséges, hogy itt ez nem volt hagyomány.

III.7. Középületek

A XX. századig a magyar falu szinte egyetlen középülete a templom volt, illetve ide számíthatjuk a kúriákat, paplakokat is. Ha voltak is egyéb közösségi funkciók, pl. kocsmá, azok is inkább lakóházakban, vagy azokhoz hasonló épületekben nyertek elhelyezést.

A modernizációval a XX. századra megjelentek egyéb középületek is, a paletta színesedett.

Szagrális épületek

Google 52 Fő u.

Google

Kép készítésének ideje: jan. 2012 © 2017 Google

Egyéb középületek

III.8. Utcák, terek, közterületek

III.9. Szobrok, feszületek, utcabútorok

Google 52 F6 u.

Kép készítésének ideje: jan. 2012 © 2017 Google

Google 53 Fő u.

Google

Kép készítésének ideje: jan. 2012 © 2017 Google

Google 49 Fő u.

Google

Kép készítésének ideje: jan. 2012 © 2017 Google

III.10. Kerítések

A hagyományos kerítés fából készült, köszönhetően a környező erdők biztosította alapanyagának. Ezek jellemzően áttört léckerítések. Hagyományosnak tekinthető a beton lábazzal beton oszlopok közötti lecezett mezős kialakítás. A leceket hagyományosan barnára festették.

III.11. Melléképületek, gazdasági épületek a lakóportán

Több portán megtalálhatók a lakóházak mögött a gazdasági épületek. A magyar falusi porta hagyományaihoz illően a lakóház folytatásában, hosszanti irányban. A hátul keresztbe fordított csűr, pajta nem jellemző. Több helyen megvan az egykori nyári konyha is.

III.12. Gazdasági, ipari épületek

III.13. Külterületi épületek

Nincsenek.

III.14. Reklámhordozók és egyéb műszaki berendezések

Mivel a településen kevés a cég, a vállalkozás, így cégek, cégfeliratok csak elenyésző számban, reklámhordozók szinte egyáltalán nem találhatók.

III.15. Műszaki infrastrukturális létesítmények

Google 50 Fő u.

Google

Kép készítésének ideje: jan. 2012 © 2017 Google

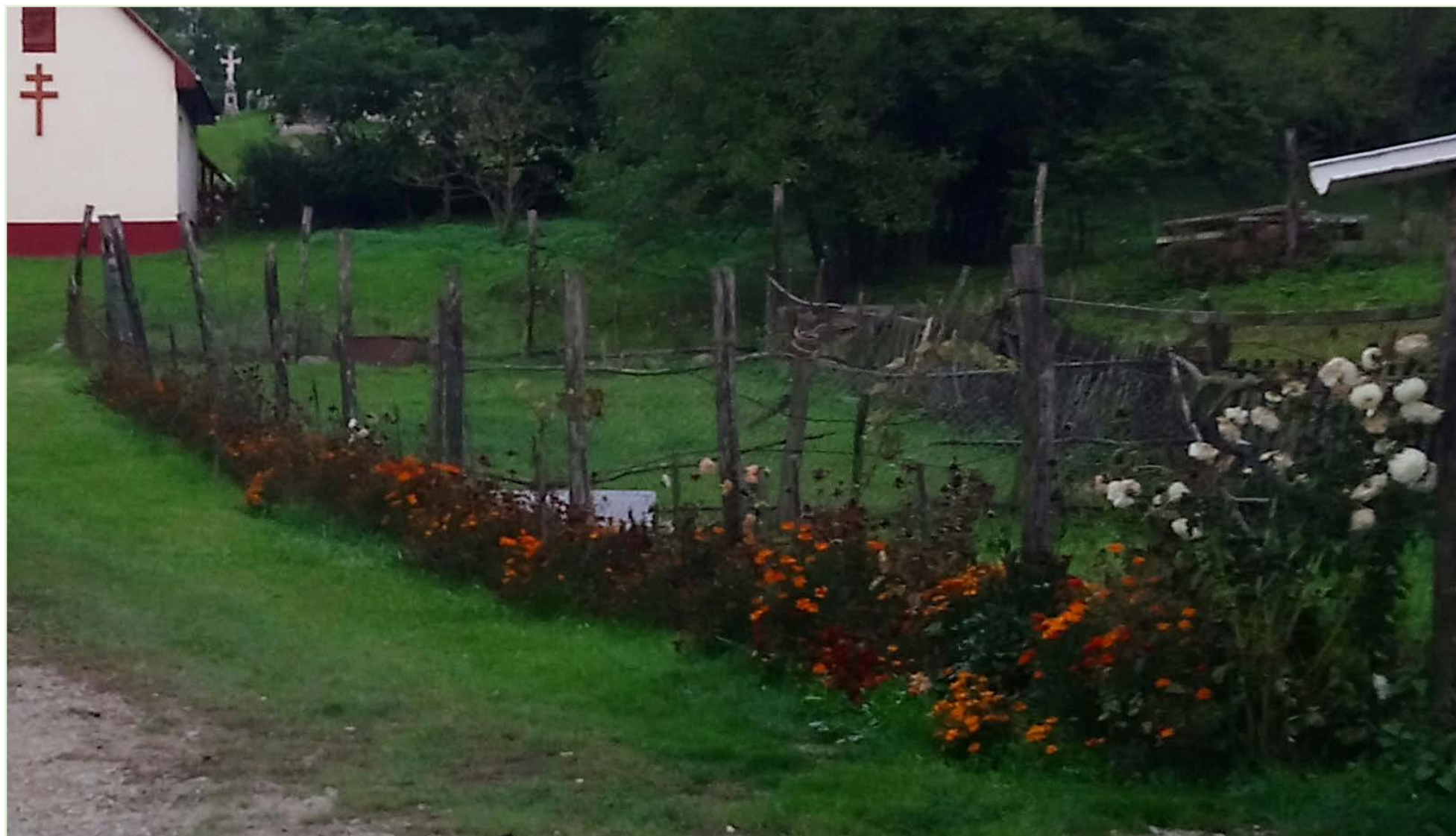
Átereszek

III.16 Növényzet

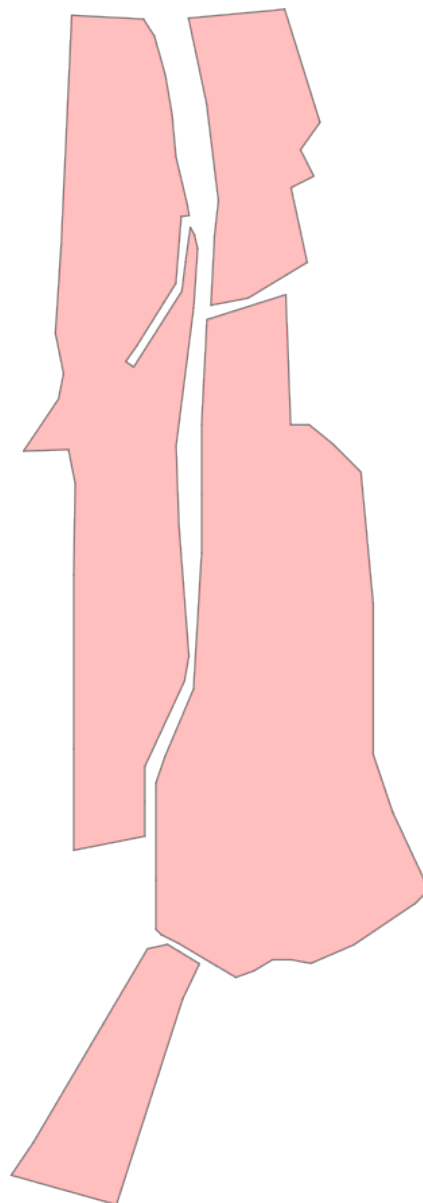

IV. KARAKTERTERÜLETEK LEHATÁROLÁSA

1. sz.karakterterület: "Egyutca"

IV.1. sz. karakterterület: „Egyutca”

A település egésze ("egyutcája") egységes beépítéssel és arculattal.

V. Hivatalosan védett értékek

V.1. Örökségvédelem

Az illetékes örökségvédelmi hatóság adatszolgáltatása alapján Kányban a következő értékek állnak országos örökségvédelem alatt:

Műemlékek:

- 1083 [2835] azonosítón g.k. templom (hrsz: 1)
- 10361 [2839] azonosítón lakóház (hrsz: 37)
- 10359 [2837] azonosítón lakóház (hrsz: 72)
- 10358 [2836] azonosítón lakóház (hrsz: 74)

Műemléki környezetek:

- 10361 [22852] azonosítón lakóház ex-lege műemléki környezete (hrsz: 0115/1, 36-38, 41, 43)
- 10358 [22849] azonosítón lakóház ex-lege műemléki környezete (hrsz: 05/4, 1, 2, 61, 73, 75, 99)
- 1083 [22848] azonosítón g.k. templom ex-lege műemléki környezete (hrsz: 2, 74-76, 99, 107)

V.2. Tájértékek

Kány Község területét érinti a HUAN20002 Rakaca-völgy és oldalvölgyei nevű Natura 2000-es helyszín, mint kiemelt jelentőségű természetmegőrzési terület.

Az Országos Területrendezési Terv védelmi övezetei közül a „Magterület”, „Pufferterület” és az „Országos ökológiai folyosó” övezete érinti Kány közigazgatási területét.

Az Aggteleki Nemzeti Park Kányban a következő tájértékeket tartja nyilván:

- 1.) Görög-katolikus templom
- 2.) II. világháborús emlékmű
- 3.) Lakóház, Fő utca 17.
- 4.) Régi görög-katolikus temető
- 5.) Lakóház, a Kosári-völgy bejáratától északra az első ház a Fő utcán.

V.3. Helyi védelem

A település hatályos szabályozási terve jelen anyag készítésekor nem állt rendelkezésre, így a jelenleg védett épületek listáját nem ismerjük.

VI. ÉPÍTÉSZETI AJÁNLÁSOK

VI.1. Javaslat helyi védelemre

Helyi védelemre javasoljuk a következőket.

Fölsorolt hivatalos védettség alatt álló objektumok mellett értéknek tartjuk továbbá a következőket:

Építészeti hagyomány:

Csereháti füstlikas, tornácos lakóház

Előtornácos háztípus

Nyolcszögkeresztmetszetű fejezetes tornácoszlop

Földszintes, utcára merőleges gerincű, 38 fok körüli tetőlejtésű, oldalhatáronálló beépítési mód

Léckerítések (betonlábazattal is)

Területi védelemre javasoljuk a település belterületének egészét, de legalábbis meghatározó karakterterületbe sorolását.

Egyedi védelem

Fő utca 9.

Fő utca 12.

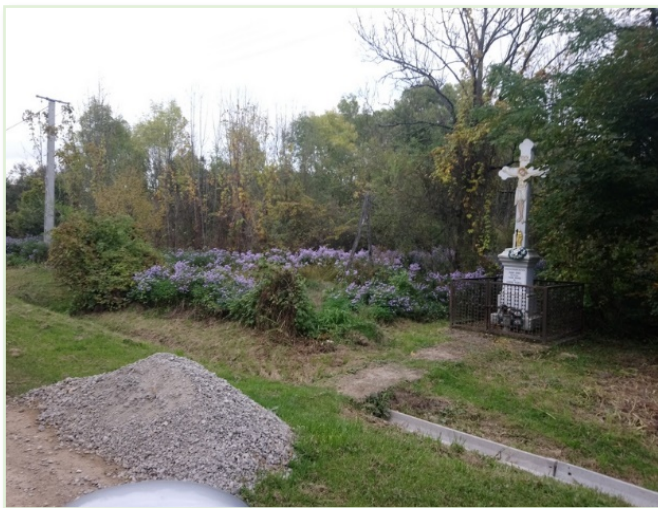

Fő utca 23.

Egyéb:

Feszület

Látványvédelem:

a belterület, a faludomb látványa

a táj az egész közigazgatási külterületen, de kiemelten a Rakaca völgye

VI.2. Általános ajánlások

A település egységes dombvidéki falu arculatát mutatja. Javasolt az egység és az arculat őrzése, az építészeti és arculati minőség megőrzése. Javasolt a falusias jelleg megőrzése. Szinte kizárólagosan előnyben kell létesíteni az utcára merőleges gerincű, füstlikas, vagy kontyolt oldalhatáronálló beépítési módot.

A lakóépületek inkább földszintesek legyenek, a tetőterek beépíthetők. A tetőnél általában a 38 fok körüli lejtésű javallott. A mediterrán és az amerikai típusú ház 30 fok alatti tetőlejtéssel idegen a táj- és faluképben. Általában a cserépfedés alkalmazását javasoljuk.

Javasolt tornác létesítése.

Javasoljuk a fa léckerítések használatát barna színezéssel.

A középületek lehetőleg magas minőségben készüljenek, rangjukhoz méltó domináns középület jelleggel. Amennyiben családi ház, vagy parasztház kerül átalakításra, javasolt kiemelt bejáratok, árkádok alkalmazása a középület jelleg erősítése érdekében.

Az épületek színezésére szinte kizárólagosan a fehér színt javasoljuk az egység megőrzése érdekében. Egyéb színeket nem javasolunk, a harsány színeket pedig kifejezetten tiltani kell.

VI.3. Karakterterületenkénti ajánlások

Az egész település egy karakterterület, így külön ajánlásokat nem fogalmazunk meg.

VI.4. Közterületi ajánlások

A közterek formálásánál és az utcabútorok kialakításánál javasoljuk az egyszerű és természetes anyagok és formák használatát.

Javasolt az útszegélyezések, padkák rendbetétele, az árokpartok növényesítése, virágosítása.

Külterületeken is kerüljük a rikító színeket. Az épületek körül fásítás legyen.

Szép példák útburkolatokra, gyalogosfelületek szintbeni elválasztására

Modern, de a hagyományos formákat megidéző lakóházak, melléképületek (más településekről)

Példa más településről falusi léptékű középületre

VI.5. Reklámhordozók, egyéb műszaki berendezések

A településen ma nem gyakorlat a reklámozás, így csak néhány általános javaslatot fogalmazunk meg. Az épületeken elhelyezendő cégfeliratok, cégek arányukban, léptékükben igazodjanak a fogadó épülethez.

Szükség esetén általánosságban a kerítéskapuk oszlopára szerelt cégérjellegű cégtáblákat javasoljuk. Hordozóanyaguk elsősorban fa legyen. Mérete ne haladja meg a 80/60 cm-t.

Épületek, építmények reklámcélú teljes beborítását, színezését kerüljük.

Forrás:

Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára 1983.

<https://hu.wikipedia.org>

mapire.eu

Magyarország városai és vármegyéi I. kötet: Abaúj-Torna vármegye és Kassa (Apolló Rt. Budapest 1896)

Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében (Miskolc-Szentendre 1989)

Balassa M. Iván: A parasztház története a Felföldön (Miskolc 1994)

Fényes Elek: Magyarország Geographiai Szótára (Pest 1851)

Sárközy Sebestyén - Nováki Gyula: A történeti Abaúj-Torna megye várai (Az őskortól a kuruc korig)

Borsod-Abaúj-Zemplén megye falvainak táji, építészeti arculatvizsgálata (Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Kar Építészettörténeti és Elméleti Intézet, 1993)

Készítette: Kány Község Önkormányzata

Krasznokvajdai Közös Önkormányzati Hivatal

3821 Krasznokvajda, Scholtz Albin tér 3.

Telefon: +3646458116

E-mail: hivatal@krasznokvajda.hu

Polgármester: Vaszily Szilárd

Jegyző: Dr. Kerékgyártó Judit

Készítette: Szunyogh László és Taba Benő

Szerző jogok fönntartva.

Települési főépítész: Taba Benő

Design: Tari László

Fényképek: Taba Benő

Légifotók: Tóth Dávid